

**FILOSOFIA DREPTULUI SUB IMPLICAȚIILE SALE
TEORETICE, SOCIALE, POLITICE ȘI ETICE
ÎN ROMÂNIA ȘI ÎN LUME**

ELENA LAZĂR*

Abstract. *The study emphasizes that law philosophy in the entire world and in Romania, none the less, has paramount theoretical, social, political and ethical implications in matters of social responsibility in the implementation and management of law. The complexity of the moral nature of juridical phenomena has such ethical and socio-political implications. Thus, law philosophy and general ethics overlap substantially and address the crucial question of political philosophy, concerning the matter of individual freedom.*

Keywords: *Philosophy of Law, Political Philosophy, the socio-political implications of law.*

Introducere

Este necesar să subliniem că filosofia dreptului în lume și în România nu poate fi trecută cu vederea mai ales pentru implicațiile ei teoretice, sociale, politice și etice în actualitate când lumea în desfășurare ridică mari și noi probleme de echitate și responsabilitate în aplicarea legilor. Filosofia dreptului se constituie din două direcții: analiza naturii dreptului și a sistemelor juridice; jurisprudență analitică și evaluarea critică a bazei autorității juridice și a temeiurilor morale pe care se sprijină decizia jurisdicțională; jurisprudență etică.

Istoriceste au existat două concepții distincte și incompatibile despre natura dreptului. Potrivit tradiției „*dreptului natural*“ (dezvoltată în Evul Mediu, dar având rădăcini ce coboară până la stoici și la Aristotel), dreptul trebuie neapărat să se conformeze „legii universale a naturii“. În forma ei creștină, această doctrină susține că *dreptul omenesc trebuie să se subordoneze în cele din urmă dreptului divin*. Versiunea secularizată susține teza că dreptul trebuie să reflecte anumite scopuri sau obiective ce sunt „naturale“ pentru omenire. Ambele versiuni insistă

* Cercetător AOȘR, dr., tema „Filosofia dreptului: statul de drept, răspundere juridică, discurs juridic, timpul și ordinea juridică“. Lucrare finanțată ca parte a proiectului de cercetare AOȘR nr. 13 „Filosofia dreptului: statul de drept, răspundere juridică, discurs juridic, timpul și ordinea juridică“.

asupra ideii că dreptul prin esența sa are un conținut moral, astfel încât, după cum spune o veche maximă, *lex injusta non est lex* (o lege nedreaptă nu e cu adevărat lege).

Prin contrast, concepția pozitivistă, formulată pentru prima dată detaliat în secolul al XIX-lea de către Bentham și juristul John Austin, susține că dreptul poate fi definit fără nici o referire la conținutul lui. „Existența legii e una, meritul sau neajunsul ei e alta“, scria Austin, după care legea este pur și simplu porunca suveranului susținută de sancțiuni adecvate. Cunoscutul filosof contemporan H.L.A. Hart, în valoroasa lui lucrare *The Concept of Law* (1961), a construit o versiune foarte sofisticată a pozitivismului. Dreptul nu este o simplă listă de comandamente arbitrare. El este o îmbinare complexă de „reguli primare și secundare“ a căror legitimitate depinde de posibilitatea derivării lor, în cele din urmă, dintr-o „regulă de recunoaștere“ fundamentală (de pildă, din regula după care ceea ce regina promulgă în Parlament este lege). Aceasta rămâne o viziune pozitivistă, deoarece definește totuși dreptul cu referire la obârșia, și nu la conținutul lui. Mai aproape de noi în timp, unii critici ai lui Hart au ridicat problema dacă modelul deductiv al unui sistem ierarhic de reguli poate reda complexitatea (și caracterul uneori inovator) al fenomenului juridic real.

Problema de căpetenie a jurisprudenței etice privește dificila noțiune de responsabilitate. În ce împrejurări sunt îndreptățite instanțele judecătorești să considere răspunzător un om pentru actele (sau omisiunile) lui? În legătură cu aceasta a beneficiat de ample analize filosofice străvechea maximă *actus non facit reum nisi mens sit rea* (un act nu face vinovat un om dacă mintea lui nu e vinovată). În ce anume constă elementul „mental“ (*mens rea*) presupus a fi o condiție necesară a vinovăției? Pe urmele tradiției aristotelice care face din elementul voință condiția de bază a responsabilității, înalți juriști au definit *mens rea* în termenii unui act prealabil de voință sau voliție.

În această zonă există suprapuneri între filosofia dreptului și etica generală (îndeosebi legat de întrebarea dacă ființele omenești posedă o veritabilă libertate de acțiune), ca și suprapuneri ale filosofiei dreptului cu teoria politică (dat fiind că o abordare „curativă“ a criminalității ar genera serioase îngrijorări în privința libertății individuale)¹.

Câteva repere ale filosofiei dreptului în România

Mihai Bădescu prezintă în *Repere ale filosofiei dreptului în România*, o serie de filosofi care s-au ocupat de probleme juridice². În România, începuturile filosofiei dreptului coincid cu deșteptarea sentimentului național unitar, scrie Mihai Bădescu, întemeiat pe ideea originii române a națiunii. Această idee este exprimată cu putere și mândrie de cronicarii secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, dintre care unii au fost adevărați filosofi ai dreptului public. De aceeași idee a

¹ *Enciclopedia de filosofie și științe umane, Filosofia dreptului, op. cit.*, pp. 245-247.

² Mihai Bădescu, *Repere ale filosofiei dreptului în România*, în vol. *Introducere în filosofia dreptului*, București, Edit. Luminalex, 2003 și *Ramurile dreptului românesc actual*, în vol. *Teoria generală a dreptului*, Craiova, Sitech, 2009.

fost inspirată și prima codificare a dreptului privat, îndeplinită în mod separat în Muntenia și în Moldova la începutul sec. al XIX-lea, prin opera diferiților juriști, printre care trebuie amintit C. Flechtenmacher (1785-1843); această codificare a fost reînnoită într-o formă unitară în special prin opera lui C. Bosianu (1815-1882) și V. Boerescu (1830-1883), după Revoluția de la 1848 și Unirea Munteniei și Moldovei într-un singur stat în 1859.

Între primele contribuții românești în domeniul filosofiei dreptului, care și la Mihai Bădescu sunt similare cu cele amintite de Djuvara, trebuie menționată traducerea lui Samuil Micu (după Baumeister), intitulată „Ethica și dreptul firii“, publicată în două volume, la Sibiu, în anul 1800.

Ideea de „drept natural“ (după cum remarcă G. Bogdan-Duică) „ne-a venit deodată cu întâii istorici și filosofi întorși de la Roma și Viena“³.

La o jumătate de secol după traducerea lui Samuil Micu, apare la București, în 1861, „Logica judecătorească urmată de logica conștiinței“ autor, Alexandru Aman.

Într-o evidentă perioadă de reînviere spirituală, un rol important l-a avut Simion Bărnuțiu (1808-1864), profesor de filosofia dreptului la Iași, care a fondat sistemul său de drept natural privat și public („*Dreptul natural privat*“, 1868; „*Dreptul natural public*“, 1870) pe principiul naționalității, fiind și sub influența gânditorilor italieni din acea vreme. Dar activitatea lui Bărnuțiu în această materie pare să fi fost mult mai veche. Papiu Ilarian afirmă că (Bărnuțiu) „încă de la 1831 introdusese la Blaj „Dreptul firei“, iar pe la 1834, a fost primul care a introdus „Dreptul firei“ în limba română; în 1839 tradusese toată filosofia lui Krug, învățând totodată pe tinerii români drepturile cele înnăscute personal de libertate, egalitate“⁴.

Wilhelm Traugot Krug (1770-1842) a fost un foarte activ discipol al lui Kant și a avut meritul de a populariza anumite teorii de inspirație kantiană din care s-a inspirat și Bărnuțiu. Acesta, pornind de la „dreptul la tot ce ființa a dezvoltat în sine“ și de la „libertatea de cugetare“ a adăugat „dreptul limbei naționale“. În afară de Krug, Simion Bărnuțiu a fost influențat și de opera lui Savigny, în legătură cu care Bogdan-Duică observa: „Studiind (S. Bărnuțiu – n.a.) paralel dreptul roman și sistemul savignyan, între ele s-a produs o sinteză sentimentală, care nu mai văzu că realitățile trecutului o împiedică. După Savigny, națiunile sunt «existențe reale-psihiice»; Bărnuțiu a conchis: și Românii sunt una, trebuie să fie una! Dar pe când Savigny combina cu siguranță un material real, dat, din izvoare sigure, materialul istoric lui Bărnuțiu îi lipsea. Istoria dreptului român la 1848 și chiar la 1869 nu exista și dus de românismul savignyan el încearcă o construcție de fantezie, în „Dreptul public al Românilor“, reclamând pentru Români ce fusese al Romanilor“⁵.

La Iași, ca profesor de filosofia dreptului, S. Bărnuțiu a fost influențat de un alt kantian, Carl V. Rotteck, propagator al unor idei liberale și republicane ce se

³ G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, Academia Română, 1924, p. 143.

⁴ *Ibidem*, p. 150.

⁵ *Ibidem*, p. 159.

potriveau de minune tendințelor politice ale lui Bărnăuțiu⁶. „Prin preocuparea sa continuă și prin activitatea sa profesională, Bărnăuțiu trebuie să fie considerat ca adevăratul precursor al tuturor celor care cultivă azi studiile de filosofie juridică în România“. De altfel, de gândirea filosofico-juridică a lui Bărnăuțiu, se leagă programul său politic naționalist, din celebrul discurs rostit la Blaj în 1848, care reprezintă chintesența convingerilor pe care le-a profesat în scris și de la catedră și prin care a contribuit decisiv la crearea unei opinii publice românești⁷.

În aceeași vreme, Timotei Cipariu, a tradus, după W. T. Krug, „*Elemente de filosofie*“, în două volume (1861-1863).

În 1898 Teodor Păcățianu scrie „*Scopul în drept, după Jhering*“; în aceeași perioadă, Titu Maiorescu (1840-1917) se remarcă ca autor al unor opere filosofice precum: „*Critice*“ (1874), „*Logica*“ (1876), opere inspirate în parte din Kant, precum și al unor studii juridice și politice, care au avut un mare ecou. Printre discipolii lui Titu Maiorescu pot fi amintiți: Petre P. Negulescu, autor al unor remarcabile monografii asupra vieții partidelor politice și asupra evoluției culturii („*Partidele politice*“, 1926; „*Geneza formelor culturii*“, 1934), I. Petrovici („*Cercetări filosofice*“, 1926; *Introducere în metafizică*, 1929); Șt. Zeletin, („*Neoliberalismul*“, 1927); C. Dissescu publică în 1911, „*Introducere la studiul dreptului constituțional: ideea de drept și fundamentul ei*“, iar în 1915, „*Ce este Enciclopedia dreptului*“.

Au adus importante contribuții filosofiei dreptului P. Misir (1856-1929) care a scris „*Filosofia dreptului și dreptul natural*“ (1904), lucrare cu evidentă tentă pozitivistă, G. G. Mironescu („*Studii juridice*“, 1912, „*Curs de enciclopedia dreptului*“, 1915). Din „*Studii juridice*“ a fost extrasă și publicată separat, cu un supliment bibliografic, lucrarea „*Noțiunea timpului*“, (1912). Tot în 1912 a fost publicată scrierea: „*Jhering, finalismul în drept*“, al cărei autor, Virgil C. Arion, a fost numit în același an, titular al Catedrei de filosofia dreptului și sociologie la Facultatea de Drept din Iași.

Epoca interbelică (1919-1939) aduce o tot mai accentuată afirmare a preocupărilor închinată filosofiei juridice în România. Începând cu 1920 putem semnala pe G. Drăgănescu („*Însemnătatea enciclopediei dreptului și raporturile ei cu filosofia dreptului*“), apoi, A. Văllimărescu („*Pragmatismul juridic*“, 1927, „*Studii asupra raporturilor dreptului cu celelalte discipline*“, 1929, „*Teoria dreptului natural*“, 1930) și Matei Cantacuzino (1864-1925), profesor de drept civil, care în afară de numeroasele incursiuni filosofice pe care le presară în cursul său, este autorul și a unui studiu „*La vie, le droit, la liberte*“ în *Revue trimestrielle de droit civil*, 1929).

Printre alți autori români cu contribuții în domeniu mai putem da ca exemplu pe: D. Drăghicescu, „*Raporturile dintre drept și sociologie*“, „*Droit, morale et religion*“ și „*Droit et droit naturel*“ în „*Archives de philosophie du droit et de sociologie juridique*“, 1932, 1934; Traian Ionașcu, profesor la Facultatea de Drept

⁶ Eugeniu Speranția, *Introducere în filosofia dreptului*, Cluj, 1940, p. 285.

⁷ *Ibidem*, p. 285.

din Iași („Introducere în studiul dreptului“); Andrei Rădulescu, magistrat, academician și profesor („Cultura juridică românească în ultimul secol“, 1922; „Originalitatea dreptului român“, 1932); Radu Goruneanu („Ideea de drept și procesul ei de formațiune“, 1931); V. Veniamin („Problematica generală a dreptului privat“, 1932); Octavian Ionescu („La notion du droit subjectif dans le droit privé“, 1931; „Leon Duguît et le droit subjectif“, 1932, „Considerațiuni asupra normei juridice“, 1932, „Problema părții introductive a Codului civil“, 1935; „Curențe actuale de filosofie juridică germană“, 1936, „Obligația pe cale de voință unilaterală și anteproiectul Codului civil român“ 1937; „L'influence de la législation allemande sur le projet du code civil roumain“ și „La magie et le droit roumain“, în *Revista clasică*, Tom. XI-XII, 1939-1940; „Dreptul subiectiv în fața operei de reinnoire a dreptului“ în *Rev. „Pandectele Române“*, 1942; „Dreptul roman și sufletul lumii moderne“ în „Cercetări juridice“, 1942; Gh. Băileanu („Teoria generală a dreptului – cursuri litografiate; „Geneza acțiunilor morale“, 1942; „Valoarea conștiinței științifice aplicate în drept“, 1939); Liviu Stan, profesor la Facultatea teologică „Andrei Șaguna“ din Sibiu care a publicat „*Ontologia juris*“ (1943), lucrare de profundă concentrare religioasă.

Aflăm din paragraful despre literatura juridică română din cartea lui Djuvara *Teoria generală a dreptului* care ar fi după Djuvara personalitățile care s-au afirmat în domeniu: Bărnuțiu, Mironescu, Petre Missir, Basilescu, Matei Cantacuzino, D. Gusti, N. Iorga, Titu Maiorescu, Oteteleșeanu, Papacostea, I. Petrovici, M. Ralea, Gr. Tăușan, N. Titulescu, Vălimărescu.

El subliniază în același capitol necesitatea unor cursuri de filosofie a dreptului după exemplul Franței.

Vom constata că și la ceilalți filosofi ai dreptului prezentați în acest paragraf, gânditorii importanți din istoria filosofiei dreptului din România sunt cei numiți de Mircea Djuvara, la care se adaugă o serie de nume precum Antonescu, Goruneanu, Venianim, Longinescu, Erbiceanu, Hamangiu, Pella, Dissescu, Flechenmaher, Băileanu și alții. Credem că lista lor de lucrări și realizări în filosofia dreptului și în implantarea științelor juridice în învățământul universitar român contribuie la impunerea lor istorică în știința și cultura română.

Scurtul excurs în istoria filosofiei dreptului în lume efectuat de Angela Botez într-o carte remarcabilă de istoria filosofiei românești *Filosofia românească în dispunere universală* ca preambul la istoria filosofiei dreptului în România, ne-a folosit pentru plasarea operei lui Mircea Djuvara în context universal.

Mircea Djuvara. Fundamentele fenomenului juridic

În capitolul „Filosofia dreptului“ din volumul V al *Istoriei filosofiei moderne* „Omagiul profesorului Ion Petrovici“ a fost introdus un paragraf *Mircea Djuvara* care are următorul cuprins: Viața și opera, Drept și filosofie, Funcția creatoare a gândirii – Relaționismul, cunoașterea și realitatea juridică. Ierarhia cunoștințelor, Drept și morală, Analiza fenomenului juridic, Drept pozitiv. Ne vom opri aici la prima parte a paragrafului *Viața și opera lui Djuvara* în care Nicolae

Bagdasar⁸ scria: „Mircea Djuvara s-a născut la București în 1886. Liceul îl face în București, la „Lazăr“, distingându-se drept primul în toate clasele și fiind declarat, din această cauză, premiant de onoare. Se înscrie apoi la Universitatea din București, urmând filosofia, literele și dreptul și dându-și licențele în 1906. Pleacă după aceea în străinătate, la Paris, unde ani de-a-rândul urmează la Sorbona, în afară de drept, cursuri de filosofie, de matematică, de fizică și fizico-matematică precum și de medicină în legătură cu psihologia. Între timp face mai multe călătorii de studii în Germania, studiind la diferite universități pe profesorii și cursurile ce-l interesau. În 1913 își trece examenul de doctorat în drept la Sorbona cu teza: *Le fondement du phénomène juridique, Quelques réflexions sur les principes logiques de la connaissance juridique* (1913). Întors în țară în 1913, Mircea Djuvara este numit, în 1920, după examenul de docență, conferențiar la Facultatea de Drept din București, apoi ridicat la rangul de profesor. De mai multe ori deputat, el deține în 1936 portofoliul Justiției și este apoi Ministru de Stat. Membru corespondent al Academiei Române, membru onorar al Academiei de Arte și Științe din Boston, profesor la Academia de Drept Internațional de la Haga, Mircea Djuvara este, încă de la fundare, vicepreședinte al Institutului Internațional de filosofia dreptului și sociologie juridică. Invitat de Universitatea din Roma, a făcut cursuri la Facultatea de drept din acel oraș. A fost invitat în mai multe rânduri cu același scop de Facultatea de Drept din Paris. Mircea Djuvara a desfășurat o foarte bogată activitate științifică. De la Bagdasar preluăm doar lista studiilor filosofice și a lucrărilor care cuprind concepția lui în filosofia dreptului sau au legătură cu această concepție⁹:

Noi mode în filosofie: pragmatismul (Conv. Lit., 1909); *Considerații asupra naturii spațiului și a timpului* (Conv. Lit., 1911); *L'éducation sexuelle* (Revue de métaphysique et de morale, 1912); *Schimbarea, centrul unei noi filosofii* (Conv. Lit., 1912); *Ideea de evoluție în filosofia bergsoniană* (Conv. Lit., 1914); *Evoluție și revoluție* (1924); *Libertatea etico-juridică la Kant* (Rev. de Fil., 1924); *Concepția de drept la Kant* (Buc. 1927); *Deosebirea între juridic și politic* (Dreptul, 1928); *Despre interpretarea și natura voinței legislatorului* (Pandectele române, 1929); *Structura juridică a capitalismului modern* (Inst. Soc. Rom., 1929); *Observații metodologice asupra fenomenului juridic* (Arhiva pentru Ref. și Șt. Sociale, 1929); *L'individu et la liberté morale* (Buc, 1929); *Teoria generală a dreptului* (3 vol. Socec, 1930); *Considerazioni sul metodo induttivo nella scienza giuridica* (Rivista internazionale di Filosofia del Diritto, Roma, 1931); *La théorie de la cause à la lumière de la théorie du droit* (Revue internationale de la théorie du droit, Brno, 1932); *Filosofia dreptului: doctrinele contimporane* (în „Omagiu Prof. C. Rădulescu-Motru“, Buc, 1932); *Natura legei* (Pandectele române, Buc. 1933); *Sources et normes du droit positif* (Annuaire de l'Institut intern, de Phil. du Dr. et de Sociol. juridique, Sirey, Paris 1934); *Drept rațional*,

⁸ Nicolae Bagdasar, cap. *Filosofia dreptului, Filosofiei românească de la origini până astăzi*, vol. V, în *Istoria filosofiei moderne*, coord. N. Bagdasar, T. Herseni și S.S. Bărsănescu, București, Edit. SRF, 1941, pp. 290-311.

⁹ *Ibidem*, pp. 291-292.

isvoare și drept pozitiv (Socec, 1934); *Droit rationnel et droit positif* (Recueil d'études sur les sources du droit en l'honneur de François Lerry, Sirey, Paris 1935); *Relatività e diritto* (Rivista internazionale di Filosofia del Diritto (Roma 1935); *Drept și sociologie* (în Omagiu Prof. D. Gusti, Buc. 1936); *Considérations sur la connaissance en général et sur la connaissance juridique en particulier: la réalité, la vérité et le droit* (Annuaire de l'Institut int.de Phil. du droit et de Sociol, juridique, Sirey, Paris, 1936); *Problema fundamentală a dreptului* (Conv. Lit., 1937); *Le pensée de Giorgio del Vecchio* (Arch. de Phil. du Dr. et de Soc. Jur., 1937); *Les prémisses philosophiques de la conception du droit de Giorgio del Vecchio* (Rev. de Dr. Publ., 1937); *Despre autonomia cunoștinței morale și juridice* (Studii Juridice, 1938); *Le but du droit: La justice et les faits, la Justice Bien commun, la Sécurité juridique* (An. de l'Inst. de Phil. du Dr. et de Soc Jur., 1938); *Considerațiuni asupra caracterului rațional al realităților juridice* (An. Fac. de Dr. Buc., 1938); *Ceva despre ideea de drept subiectiv și obligație* (Rev. de dr. publ., 1938); *Analiza ideei de convenție în drept* (An. Academiei Române, 1938); *Nature des sources et formation du droit positif* (A la mémoire de Henri Capitant, 1938); *Les grands problèmes du droit: Le droit positif* (An. Fac. de Dr. Buc. 1939); *Stat și Etică* (Rev. de Dr. Publ. 1939); *Le nouvel essai de philosophie politique et juridique en Allemagne* (Rev. de Dr. Publ., 1939); *De la contemplation esthétique dans la philosophie de Schopenhauer* (Rev. de Filos., 1939); *Filosofia Domnului Gherea: „Le moi et le Monde“* (Rev. de Filos., 1939).

Studiul lui Nicolae Bagdasar despre Djuvara este amplu. Noi ne interesăm aici doar de ce spune Bagdasar despre concepția filosofică a lui Djuvara și despre relația drept pozitiv-drept rațional. „Mircea Djuvara a manifestat un puternic interes pentru filosofie în genere și pentru filosofia dreptului în special încă de la începutul studiilor universitare. Vraja pe care o exercita Maiorescu ca profesor n-a făcut decât să potențeze acest interes al tânărului student. Citește cu asiduitate, participă la discuții seminariale, face lucrări de seminar, muncește cu râvnă, atras în primul rând de frumusețea teoretică a problemelor filosofice. Urmând, în afară de filosofie, dreptul, el își alege totuși din drept ceea ce acesta are filosofic. De aceea îl vedem dându-și doctoratul în drept, cu o temă de filosofie juridică.

Într-o suită a disciplinelor științifice, arată Djuvara, se disting două grupe: prima, încheindu-se cu psihologia și sociologia, grupă care are în vedere numai ceea ce este (*Sein, l'être*); a doua, începând cu etica, în care autorul înțelege morală și dreptul, unde nu e vorba numai de ceea ce este, ci, în primul rând, de ceea ce trebuie (*Sollen, le devoir*). Așadar, Mircea Djuvara face o clară diferență între sociologia juridică și știința dreptului, cărora totodată le găsește deopotrivă loc în cetatea științei.

Ceea ce caracterizează în general atitudinea filosofică (socio-politică) a lui Djuvara, scrie Nicolae Bagdasar – ca de altfel, cum vom vedea, și pe aceea a lui Speranția – e că luând în cercetare probleme de filosofia dreptului, este convins că acestea nu pot fi deslegate fără o concepție de ansamblu, epistemologică și filosofică. Căci, după Djuvara, problemele de filosofia dreptului nu stau izolate de

marile probleme filosofice, ci se leagă strâns cu acestea, filosofia dreptului integrându-se organic în filosofia generală¹⁰.

Se pune accentul pe ideea de drept natural, idee împărțită în drept pozitiv și drept rațional. La întrebarea Ce este dreptul? Djuvara, explică noțiunea pornind, firesc, de la filosofie „... de la concepțiile mari despre viață, și confruntându-le cu rezultatele științei, caută să ajungă la rezultatele sale”¹¹ afirmând că „dreptul ar avea ca obiect constatarea drepturilor și obligațiilor privitoare la activitățile sociale exteriorizate; el ar arăta astfel actele permise, interzise și impuse în societate pe baza ideii de justiție”¹². Delimitând dreptul rațional de cel pozitiv, filosoful le definește astfel: Dreptul rațional reprezintă „toate aceste judecăți prin care constatăm justiția acțiunilor în societate formulându-le în mod independent de dreptul pozitiv”. Întreaga operă a gânditorului se bazează pe concepte filosofice esențiale, dreptul rațional fiind unul dintre acestea. Există o diferențiere clară între dreptul rațional și dreptul pozitiv. Pentru a face o cercetare amănunțită asupra noțiunii de drept, Mircea Djuvara consideră că trebuie realizată mai întâi o lămurire a valorii reale raționale și obiective. Dreptul este și va rămâne o creație obiectivă a dialecticii gândirii ce urmărește prin ideea de justiție, coerența scopurilor activităților într-o societate, iar prin cunoașterea juridică existența unei realități proprii, fără a confunda forța cu dreptul. Mircea Djuvara este un idealist ce acordă dialecticii un rol semnificativ, în actele de gândire și cunoaștere fără a neglija experiența, explicată tot din prisma dialecticii obiective a gândirii¹³. Despre cum l-a prezentat Bagdasar pe Djuvara au scris numeroși autori contemporani, dintre ei ne referim la Adrian Michiduță care a surprins foarte exact cum apare la Bagdasar dimensiunea filosofică a operei lui Djuvara.

Unul dintre principalii comentatori ai lui Mircea Djuvara este Barbu Berceanu¹⁴, discipol al lui Djuvara, care a scris o serie de lucrări despre acesta¹⁵, folosind o anumită metodă în elaborarea acestora.

Mircea T. Djuvara s-a născut în București, la 18(30) mai 1886, având o origine – pe linia tatălui – aromână; din ascendență n-au lipsit nici patriotismul, nici cultura juridică, își începe Barbu Berceanu „Introducerea” din 1995.

Întâiul în întreg învățământul general pe care l-a urmat, Mircea Djuvara nu s-a mulțumit cu cele învățate pe băncile școlii; el trimitea rezolvări de probleme „Revistei copiilor”, era premiant la concursurile „Tinerimii române”, improviza un laborator de chimie acasă, pătrundea fraudulos într-o sală de disecție, își organiza statal prietenii nu cu un scop politic, ci pentru a experimenta, cum mărturisea mai târziu, „jocul organizațiunii sociale”, activitate care a fost la un

¹⁰ *Ibidem*, p. 291.

¹¹ Mircea Djuvara, *Teoria generală a dreptului (Enciclopedia juridică) – Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*, ediție îngrijită de Marius Ioan, cuvânt introductiv de dr. Barbu B. Berceanu, București, Editura ALL, 1995, p. 30.

¹² Apud Adrian Michiduță, *Fundamentul filosofiei juridice la Mircea Djuvara*, în vol. *Mircea Djuvara, Filosofia contemporană și dreptul*, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2005, p. 19.

¹³ N. Bagdasar, *op. cit.*, p. 310.

¹⁴ B.B. Berceanu, *Mircea Djuvara Universul juristului*, București, Editura Academiei Române, 1995.

¹⁵ Barbu B. Berceanu, *Introducere la Mircea Djuvara, Teoria generală a dreptului*, p. V-IX, *Restitutio*, Buc., Editura All, 1995.

pas de eliminarea sa din gimnaziu; prin toate acestea, dovedea îndrăzneală, inteligență și elan științific.

A urmat, tot la București, cursurile facultăților de Drept și de Litere și Filosofie, obținând licența ambelor facultăți în 1909 cu bile albe, ultima acordându-i și mențiunea „magna cum laude“. Iar după satisfacerea serviciului militar, a urmat cursuri variate în Franța și Germania, obținând doctoratul în drept la Paris, în 1913, tot numai cu bile albe.

Carierea universitară a început-o în 1920, fiind numit conferențiar, grad în care a ținut cursuri la licență și la doctorat, atât de drept constituțional cât și de filosofia dreptului, schimbându-și anual tematica; devenit profesor – agregat în 1931, titular în 1932 – deține Catedra de Teoria generală a Dreptului cu aplicație la Dreptul public, transformată din anul universitar 1938/1939 în Catedra de Enciclopedia și Filosofia dreptului, pe care a onorat-o până în ultimul an universitar viețuit (1943/1944). A fost profesor și la Academia de Drept Internațional de la Haga și a ținut prelegeri în specialitate la Roma, Paris, Berlin, Viena și Marburg.

A figurat ca membru activ al unor importante instituții: Academia Română, ISR, SRF, Academia de Științe Morale și Politice, Institutul Internațional de Filosofie a Dreptului și de Sociologie din Paris, Academia de Științe din Boston ș.a. A figurat în comitetul de conducere a unora din revistele la care a colaborat, despre care am scris în Argument.

A participat și la viața politică a României, în cadrul Partidului Național Liberal. Pe plan intern, a fost deputat (1922-1937, cu intermitențe), vicepreședinte al Camerei (1933-1936) și ministru al Justiției (22 august 1936-23 februarie 1937, minister părăsit ca urmare a împotrivirii sale la modificarea Codului penal în sensul înăsprii pedepselor, dar continuând a rămâne ministru fără portofoliu până la 31 martie 1937). Pe plan extern, a activat în calitate de consilier juridic pe lângă delegația permanentă a României la Conferința de Pace de la Paris (1919), a reprezentat România la Adunările Generale ale Societății Națiunilor și la alte conferințe internaționale, din care amintesc participarea, împreună cu Dumitru Drăghicescu, la conferința ruso-română de la Viena (1924); a fost președinte al grupului interparlamentar român și a fost vicepreședinte al Consiliului Executiv al Asociației Române pentru Societatea Națiunilor.

A pledat călduros și competent cauza României în timpul Conferinței de Pace din 1919 și prin volumul *La guerre roumaine* 1916-1918, despre care Emile Boutroux îi scria: „*Voire livre, cher collegue, nous donne de nouvelles raisons d’aimer votre pays et il nous impose l’obligation de travailler a lui assurer la solidité qui lui est necessaire pour remplir sa mission seculaire*“.

Unirea fiind realizată, Mircea Djuvara atrage atenția asupra seriozității impuse de acest moment: „Trăim, în clipa de față, în țara noastră, vremuri așa de mari, că s-ar părea că nu putem în nici un fel să ne înălțăm până la însemnătatea lor [...]“. Și a militat printre primii pentru elaborarea constituției Marii Uniri și pentru unificarea legislativă.

Dictaturile care au urmat abrogării Constituției din 1923 au fost, pentru Mircea Djuvara, o piatră de încercare a caracterului său. Ele l-au determinat să-și res-

trângă activitatea publică, nu însă și să renunțe la linia sa, susținută cu subtilitate până și prin prelegerile ținute în Germania nazistă. Suveranitatea românească a apărut-o, împotriva aceluiași nazism, din chiar titlul uneia din lucrările sale mai importante din acea vreme: *Națiunea română ca principiu al dreptului nostru*.

Preconizând, la începutul anului 1940, felul cum s-ar desfășura viitoarea ordine de drept, declara într-un interviu: „O nouă organizare a Europei nu va putea avea ca bază decât egalitatea statelor europene, mari sau mici. Ea ar trebui redusă la început la strictul indispensabil în vederea scopului urmărit, rezervând un maximum posibil suveranității și libertății fiecărui stat, cu respectul formelor lui de guvernământ“.

Cei ce l-au cunoscut – colegi de cercetare sau de barou, organizatori sau auditori ai ciclurilor de conferințe în care își aducea contribuția, studenți – i-au subliniat vocația de cercetător și de profesor, cultura și inteligența, eleganța oratorică, urbanitatea și curtoazia în dispute, simțul de dreptate, caracterul și puterea de muncă, modestia, farmecul, finul umor, calitățile de inimă. Chiar și un adversar politic, ca Virgil Madgearu, a simțit nevoia să-i declare că e „unul dintre președinții cei mai civilizați ai acestui parlament [...]“.

Mircea Djuvara s-a stins la 7 noiembrie 1944. În necrologul rostit la Academie de președintele acesteia în acel moment, Dimitrie Gusti, s-a spus: „Mircea Djuvara nu a fost numai un filosof și un scriitor, ci un apostol al ideii naționale, făcând să scoabă problema filosofică din cer pe pământ, pentru a o închide în sufletul său și a o interioriza“¹⁶.

Obșnuți a vedea în Mircea Djuvara un gânditor asupra problemelor juridice, observă Berceanu, facem abstracție, de cele mai multe ori, că ne aflăm în fața unui cercetător al întregii realități: atât prin marile sale sinteze depășind sfera dreptului, cât și prin noutățile științifice, de cele mai multe ori cu caracter interdisciplinar, pe care, timp de un deceniu (1907-1916), le aducea la cunoștința cititorilor revistei *Convorbiri literare*.

Pornind, în facultate, de la o concepție materialistă, Mircea Djuvara ajunge, în urma unei prelegeri a lui Titu Maiorescu, la un idealism „de foarte strictă observanță“ (N. Bagdasar), un idealism raționalist, dar în limita unor relații obiective și nerupt de experiență. Și-a prezentat concepția ca „o nouă întoarcere la Kant“, la un Kant „prefăcut prin Fichte și Hegel și adaptat temelor științifice contemporane“ (*Contribuții la teoria cunoașterii juridice*) și însăși viața lui Kant a fost pentru el un model. Dicționarele și enciclopediile îl prezintă ca neokantian. La asemenea caracterizări nu trebuie însă să ne oprim, deoarece Mircea Djuvara n-a primit importante teze kantiene, precum incognoscibilitatea „lucrului în sine“, lucru în sine pe care Mircea Djuvara îl interpretează ca desemnând actul de cunoaștere sau libertatea. De asemenea, el a reținut importante teze ale lui Auguste Comte, Henri Bergson, Arthur Schopenhauer etc., subliniindu-le de altfel aportul. El n-a căutat originalitatea cu orice preț, dar ceea ce avem de evaluat la el ca original este tocmai unitatea sistemului său și interesul pentru dimensiunile etice și socio-politice ale dreptului.

¹⁶ *Ibidem*, p. VI.

*Pentru Djuvara, fenomenul juridic, ca și cel etic în general, e mărginit de imposibil, ca și de necesar; el se desfășoară, cu alte cuvinte, în limita libertății, iar, scopul politicii, idealul ei, trebuie să pornească de la „aspirațiunile cele mai nobile ale sufletului omenesc“, de la valorile ideale și îndeosebi de la „idealurile cele mai înalte ale moralei și justiției.“ (Cf. *Introducere la politica generală*).*

Pentru Mircea Djuvara, statul și individul nu apar cu interese antinomice, sancțiunea nu intră în elementele obligatorii ale raportului juridic. Și prin aceasta, el apropie dreptul mai mult de morală decât de politică.

Concluzii

Dacă și la Eugeniu Speranția găsim elemente interesante ale unei sociologii juridice, la Mircea Djuvara faptul că fenomenul juridic este descris într-un mod atât de clar ca fenomen etic, ce se desfășoară în limitele libertății de acțiune individuală prezintă consecințe deosebit de interesante pentru teoria politică în general, precum și pentru raportul politic și valoric dintre liberatate, echitate și ordine. La Mircea Djuvara și la Eugeniu Speranția analiza fenomenului juridic evidențiază o corespondență între aspirațiile nobile ale sufletului omenesc și idealurile morale susținute de orice act de justiție, precum și o corespondență armonioasă între interesele statului și cele ale individului.

BIBLIOGRAFIE (selectiv)

- Bagdasar, Nicolae, cap. *Filosofia dreptului, Filosofia românească de la origini până astăzi*, vol. V, în *Istoria filosofiei moderne*, coord. N. Bagdasar, T. Herseni și S. S. Bărsănescu, București, Edit. SRF, 1941.
- Bădescu, Mihai, *Ramurile dreptului românesc actual*, în vol. *Teoria generală a dreptului*, Craiova, Sitech, 2009.
- Bădescu, Mihai, *Repere ale filosofiei dreptului în România*, în vol. *Introducere în filosofia dreptului*, București, Edit. Luminalex, 2003.
- Berceanu, Barbu B., *Mircea Djuvara Universul juristului*, București, Editura Academiei Române, 1995.
- Bogdan-Duică, G., *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, Academia Română, 1924.
- Djuvara, Mircea, *Teoria generală a dreptului (Enciclopedia juridică) – Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*, ediție îngrijită de Marius Ioan, cuvânt introductiv de dr. Barbu B. Berceanu, București, Editura ALL, 1995.
- Michiduță, Adrian, *Fundamentul filosofiei juridice la Mircea Djuvara*, în vol. *Mircea Djuvara, Filosofia contemporană și dreptul*, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2005.
- Speranția, Eugeniu, *Introducere în filosofia dreptului*, Cluj, 1940.
- *** *Enciclopedia de filosofie și științe umane, Filosofia dreptului*, București, Editura ALL, 2007.